

Т. О. Пасова,
здобувач

УДК 007: 304: 070 (477+438)

Особливості редакційної політики польського журналу «Культура» стосовно українсько-польського взаємопорозуміння

У статті розглядаються особливості редакційної політики на прикладі польського журналу «Культура», що виходив в еміграції у період з 1947 по 2000 рр. Як приклад наводиться «східне» питання, важливим складником якого журнал вважав українсько-польське взаємопорозуміння.

Ключові слова: лінія журналу «Культура», редакційна політика, українсько-польське взаємопорозуміння, публіцистичний дискурс.

Актуальність теми дослідження. Редакційна політика в інформаційному просторі України нині виступає активним компонентом, який визначає порядок денний тем, що потрапляють до номера чи випуску засобу масової комунікації. Розгляд взаємозв'язків між редакційною політикою та публіцистичним дискурсом польського еміграційного журналу «Культура», котрий виходив у світ з 1947 по 2000 рр., є важливим з огляду на, *по-перше*, можливість вивчення досвіду впровадження певної сформованої та структурованої системи принципів і правил у незалежних мас-медіа, *по-друге*, дослідження підвищення ефективності друкованого слова у випадку, коли видання, виходячи з усталеної парадигми настанов, провадить дискусію з певної проблеми.

Огляд наукової літератури стосовно теми дослідження. Вивченню спадку журналу «Культура» присвятили свої роботи такі українські та польські вчені, як: Богуміла Бердиховська, Микола Генік, Олександра Гнатюк, Марек Корнат, Анджей Менцвель, Адам Міхнік, Кшиштоф Помян, Малгожата Пташінська-Войчік, Марія Сеніч та ін.

Мета дослідження полягає у вивченні лінії «Культури», особливості її формування, в контексті творення журналом концепцій відносин між народами Центрально-Східної Європи після повалення тоталітарних режимів.

У наукових працях дослідників журналу «Культура», зокрема таких, як: Богуміла Бердиховська, Анджей Менцвель, Адам Міхнік, Кшиштоф Помян, Ярослав Грицак, Григорій Грабович – часто трапляється поняття «лінія «Культури»». Аналізуючи його у творах цих науковців та ґрунтуючись на власному дослідженні текстів видання, доходимо висновку, що воно охоплює весь публіцистичний дискурс

«Культури», визначає напрями розвитку соціолінгвального процесу, детермінує комунікаційні процеси у відносинах редакції з автурою, з підходами до редагування та добирання текстів.

Уважаємо, що науковці вживають саме це означення, оскільки у польському журналістичнознавчому дослідницькому середовищі доволі часто на окреслення характеристики редакційної політики використовується термін Програмна лінія редакції. «Словник медіальної термінології» під редакцією Валерія Пісарека дає таке визначення цього терміну:

«Програмна лінія редакції – збирання тверджень, які визначають діяльність редакції, котра відображає ідеальні світоглядні, ідейні інтереси та прагнення колективу, а також мета видання, яка має бути реалізованою. У зв'язку з ухваленою програмною лінією редакції у медійному законодавстві діють певні норми, які запобігають фактичному обмеженню свободи слова через неможливість друку чи розповсюдження інформації з огляду на програмну лінію редакції. Водночас журналіст, у межах трудових відносин, зобов'язаний реалізовувати встановлену у Статуті чи Регламенті редакції, де він працює, загальну програмну лінію. Журналісти, котрі не перебувають у трудових відносинах, але виконують редакційні завдання або ж діють за дорученням редакції, теж повинні керуватися програмною лінією редакції, однак їм не загрожує санкція припинення трудових відносин. Видавець та редактор мають право відмовитися вміщувати оголошення та рекламу, якщо їх зміст чи форма суперечать програмній лінії редакції. Відповідно до укладеної угоди з головним редактором і статутних чи регуляторних норм, видавець має право формувати програмну лінію та усувати головного редактора від її реалізації» [1, 111].

Припускаємо, що дослідники творчого доробку журналу визначення «програмна лінія редакції «Культура» скоротили до «лінія «Культури», виходячи з міркувань більшої публіцистичної виразності і точності вжитого терміна. Тим більше, що очевидним є факт, що нововведене означення окреслює саме збір тверджень, які визначають діяльність редакції. Тому, досліджуючи лінію «Культури», важливо схарактеризувати чинники, які зумовили її становлення.

Ведучи мову про складники, які вплинули на формування лінії «Культури», передусім маємо згадати попередні видання, очолювані Єжи Ґедройцем («Бунт Млодих», «Політика»), які створили суспільно-політичне підґрунтя журналу. *По-друге*, слід мати на увазі особливості повоєнної ситуації в Європі, що зумовили необхідність вироблення нових політико-філософських концепцій сприйняття дійсності та нагальну потребу протистояти тоталітарним режимам, які встановилися за так звану Залізною завісою, передусім у Польщі.

Значно докладніше вказав на комунікаційні коди, які у подальшому застосовувалися у публіцистичному дискурсі «Культури», Адам Міхнік у політичному есеї «Як бути поляком на паризькому бруку»: «Ґедройць уперто повторював: позитивною рисою польської нації є те, що їй можна казати правду у вічі, і ця нація таке витримує. Отож Редактор і промовляв ці гіркі істини: про анахронізм лондонської еміграції, про потребу одвертої відмови од Вільнюса і Львова, про доконечність пошуку союзників у Польщі серед збунтованої партійної інтелігенції також. Він говорив про потребу затаврувати в 1968 році антисемітизм вустами єпископів, про неминучість пошуку союзників серед росіян, українців, білорусів, литовців. То були судження на рівні шоку і скандалу. Першою рефлексивною реакцією читачів була відмова від передплати *Kultury*. На Редактора виливали відра помиїв і в Польщі, і в еміграції» [2, 187].

Із цього висловлювання варто виокремити такі конструкти, як «аняхронізм лондонської еміграції», «потреба одвертої відмови від Вільнюса і Львова», «доконечність пошуку союзників у Польщі», «потреба затаврувати антисемітизм», «неминучість пошуку союзників серед росіян, українців, білорусів, литовців». Це ті цеглини, на яких вибудовувалася програмна лінія журналу.

Опираючись на критичний аналіз текстів «Культури» та доробок польських і українських науковців, які досліджували публіцистичний дискурс цього видання, ми можемо виділити три головні мети, з огляду на які вибудовувалася лінія журналу.

1. Спричинити зміни на рівні ментальної свідомості поляків шляхом критики помилок, яких припустилися політики міжвоєнного періоду, що передусім стосувалася нетолерантного ставлення до національних меншин Польщі та опозиційних сил.

2. Боротьба проти тоталітарного ладу, що постав у країнах-членах Варшавського договору.

3. Вироблення футурологічних концепцій щодо відносин між Польщею та сусідніми державами у вільній Європі.

Розглянемо пильніше кожен із зазначених пунктів, опираючись на праці дослідників. Відмітимо, що Літературний інститут і журнал «Культура» було створено з метою викликати зміни на ментальному рівні аудиторії. Нагальну потребу цього сформував Анджей Менцвель, вказавши: «Якщо біля себе і довкола ми хочемо мати політичних і реальних приятелів, то треба глибинно змінювати ті навички, проникати в думки, почуття і відчуття, наполегливо формуючи інший їх зміст, конфігурацію, структуру» [3, 135]. Відтак журнал «Культура» поставив перед собою надзавдання: вибудувати такий комунікаційний продукт, який містив би нові інформаційно-лінгвістичні коди, що дозволило б створити дискурс, сповнений оновлених семантичних, філософських, політичних, історичних, суспільних, ментальних та інших смислів. Лінгвістично-семіотичний інструментарій, який пропонував публіцистичний жанр, визнаний у журналі основним, дозволяв якнайефективніше досягати поставленої мети.

Важливість цього завдання зумовлена ще й особливою роллю ЗМК в інтелектуальному дискусі, який, власне, є джерелом нових ідейно-філософських концепцій, на що вказує політолог Володимир Кулик: «Інтелектуали залежні від неfortunної ситуації, тому що весь інтелектуальний дискурс і його можливості впливати на громадське життя пов'язані з медіями. Своїм потрактанням інтелектуалів медії багато в чому формують ставлення до їхніх ідей та дискусій» [3, 95]. Тож саме ЗМК виступили платформою для формування нових ідей, світогляду та проведення дискусій.

У тому що поставлених цілей у даному контексті було досягнуто, свідчать слова історика, професора Гарвардського університету Романа Шпорлюка: «Але варто пам'ятати: те, що зробив Ґедройць і його товариші, – це була інтелектуальна революція в польській політичній думці. [...] Я хочу помістити Ґедройця в ширшу історичну перспективу польської історії, а отже й української, білоруської та литовської. Ґедройць, на мою думку, був останнім представником польської політичної традиції, який іде в часі назад до Пілсудського, до певних ідей дія-

чів Січневого повстання, котрі вели мову про трьохнаціональну нову генерацію» [3, 65].

Посилаючись на праці названих науковців, можемо стверджувати, що публіцистичний дискурс журналу все-таки долучився до певних змін у формуванні засад міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі. Проте, на нашу думку, достатньо непросто оцінювати доробок журналу «Культура», не беручи до уваги геополітичні погляди часопису, а також політичну карту Європи того часу. Геополітичні реалії ставили публіцистичний дискурс «Культури» у бінарну опозицію (згідно з теорією деконструкції Ж. Дерріди) до публіцистичного дискурсу медій, які функціонували у країнах – членах Варшавського договору. А якщо аналізувати ширший обмін комунікаціями, то можемо говорити й про глобальніший контекст, – про боротьбу з тоталітарним режимом. Тому редакційну лінію журналу зумовлювали не певні світоглядно-філософські настанови та принципи, а нагальна потреба протистояти тоталітарним режимам. Опрацювавши доробок часопису та згадані наукові дослідження з цього питання, ми виділили дві засади, які відрізняли редакційну лінію «Культури» з-поміж інших еміграційних польських видань та визначили особливе місце цього журналу у формуванні відносин між народами Центральної та Східної Європи.

Перша засада: потреба комунікативного обміну з ПНР. На відміну від преси так званої лондонської еміграції (передусім, ідеться про газету «Вядомосці літерацке»), коло Єжи Гедройця не відмовлялося від зв'язків з країною, а навпаки, розвивало їх. На шпальтах журналу регулярно давалася рубрика «Відомості з Краю», де друкувався аналіз найважливіших подій, що відбувалися у ПНР. Авторами рубрики виступали не лише емігранти. Часто під псевдонімами публікувалися тексти польських журналістів. У своїй автобіографії Єжи Гедройць зазначає: «Ми публікували багато документів, що походили з Країни, тож «Культура» всякраз ставала дедалі більше польським виданням у тому сенсі, що саме польські справи, які завжди в нас були присутні і висувалися на перше місце, тепер подавалися від імені учасників чи свідків тих подій, а не лише оглядачів з еміграції» [4, 241]. Одним з яскравих прикладів, який згадує головний редактор «Культури» у своїх мемуарах, є публікація циклу репортажів про повоєнне життя у ПНР Александра Янти-Полчинського – польського журналіста, публіциста, письменника (1908–1974). Публікація містила не лише засудження комуністичного режиму, а й вказувала на позитивні зрушення, і це спричинило значну критику з боку лондонської еміграції, а генерал

Владислав Андерс навіть заборонив кольпортж «Культури» у Лондоні. Як згадував Єжи Гедройць: «Хоч ми й не мали сумнівів щодо того, що залишимося на Заході, але наше ставлення до польської реальності не було однозначним та беззаперечним. Ми хотіли впливати на цю реальність. Однак передусім хотіли мати об'єктивну інформацію про те, що відбувається у Краї» [4, 161].

Тому «Культура» у своєму публіцистичному дискурсі не лише відображала події та факти з життя ПНР. Журнал намагався вибудувати свою лінію відносин з батьківщиною, адже то було частиною його редакційної політики. В цій історії відмічалися періоди потепління й похолодання, про які згадує редактор. Зокрема послаблення режиму у жовтні 1956 року позначилося значними сподіваннями, які потім у Мезон-Ляфіт назвали «надто перебільшеними». «Ми тоді, на жаль, вірили у якийсь ліберальний комунізм» [4, 202], – підсумував Єжи Гедройць у своїх спогадах. У цьому контексті варто згадати й довіру до Владислава Гомулки, яку спочатку мали в редакції. Але після закриття видання «Попросту» її було втрачено [4, 203].

Характеризуючи лінію видання у цьому контексті, не можна не згадати її трансформації. З культурологічного часопису, яким задумувалася «Культура», журнал став громадсько-політичним. «У другій половині 70-х та у 80-ті рр. «Культура», яка раніше була одночасно журналом і літературним чи культурологічним, і політичним, значно змінила інтереси у бік політики. Це було результатом змін, які настали у польському політичному житті і яскравим проявом яких стала поява Комітету захисту робітників. Його заслуги величезні: він першим показав, що комунізму можна протистояти з гордо піднятою головою; зайнявся проблемами робітників і започаткував багато видавничих акцій, які мали колосальне значення» [4, 242], – згадує Єжи Гедройць причини змін у редакційній політиці.

Друга засада: налагодження відносин з демократичними силами в республіках Радянського Союзу. Важливим елементом боротьби з комуністичною системою можна виокремити налагодження відносин з демократичними силами в республіках Радянського Союзу. Анджей Станіслав Ковальчик вказує: «Гедройць, а з ним і Мерошевський, пропонували ліквідацію причин існування, тобто знищення російського імперіалізму через роздрібнення імперії. Редактор завжди підкреслював, що найпотрібнішим внеском поляків у боротьбу з комуністичною ідеологією і диктатурою Польської об'єднаної робітничої партії у країні має бути ставлення до внутрішньої ситуації в СРСР, зокрема

ясно сформульована програма східної політики. Вона повинна включати необхідність розвитку тісних зв'язків з російськими демократами» [5, 156].

Професор Анджей Менцвель дає у цьому контексті важливе уточнення: «Антисовєтизм «Культури» є анти тоталітаризмом і одночасно антиімперіалізмом. Однак «Культура» завжди наголошувала на потребі порозумітися з вільними росіянами. Доктрина УЛБ, тобто незалежної України, Литви та Білорусі, – це у свою чергу не антиросійська диверсія і не замасковане прагнення польського домінування. Це передумова виникнення рівноправних історичних суб'єктів. Наріжним каменем майбутньої дружби мала бути добровільна відмова од Вільнюса, Гродна та Львова. Те саме стосується всіх тогочасних проектів центральноєвропейської, а згодом європейської федерації [3, 135].

Підсумовуючи, маємо зауважити, що східна доктрина, яку роками вибудовували Єжи Гедройць разом з Юліушем Мерошевським, лягла в основу не лише лінії журналу, а й вийшла на новий, політичний, рівень і стала підґрунтям уже для політичних відносин між двома країнами: Україною та Республікою Польща. Цей факт зумовив наукову потребу дослідження процесу створення східної доктрини, аналізу всіх текстів, які стали її підґрунтям. Крім того, наявність чітких редакційних настанов, що вилились у поняття «лінія «Культури», зумовила значно вищу ефективність текстів журналу. Маючи позицію з певного питання, редакція обстоювала в наступних публікаціях, шляхом повтору окреслених ідей, добору публікацій, редагування та макетування номера. В такий спосіб «Культура» розширювала дискусію з важливих суспільно-політичних питань і вико-

ристовувала тексти своєї автури як систему доказів слушності обстоюваних нею ідей. Утім, витворений внаслідок публіцистичний дискурс не став класичним прикладом пропаганди, швидше це були інтелектуальні дискусії, оскільки журнал надавав платформу для висловлювання не тільки прибічникам, а й опонентам проголошеної виданням лінії (зокрема у рубриці «Листи до редакції» та в публікаціях, які містили моніторинг дискусійних практик, що мали місце у контексті обговорення певних ідей), дотримуючись у такий спосіб засад свободи слова та журналістської етики.

Перспективи дослідження. Аналіз засад формування лінії «Культури» дасть можливість визначити, які наслідки для інтелектуальної еміграційної дискусії того часу мала позиція журналу з приводу українсько-польського взаєморозуміння.

1. *Słownik terminologii medialnej* / Redakcja Walery Pisarek. – Kraków : Towarzystwo Autoryw i Wydawcyw Prac Naukowych UNIVERSITAS, 2006. – 250 s.

2. *Міхнік А.* У пошуках свободи. Есеї про історію та політику / А. Міхнік ; [пер. із пол. Андрія Павлишина] / [упоряд. І. Хруслінська, ред. Л. Фінберг, А. Павлишин]. – К. : Дух і Літера, 2009. – 554 с.

3. *Європа – минуле і майбутнє. Візії та ревізії.* Матеріали міжнародної конференції пам'яті Єжи Гедройця / [упоряд. О. Гнатюк, Г. Грабович]. – К. : Вид-во «Часопис Критика», 2009. – 247 с.

4. *Giedroyc Jerzy.* Autobiografia na cztery ręce / Opracował i posłowiem opatrzył Krzysztof Pomian. / Je. Giedroyc. – Warszawa : Towarzystwo Opieki nad Archiwum Instytutu Literackiego w Paryżu, 2006. – 388 s.

5. *Kowalczyk Andzej Stanisław.* Giedroyc i «Kultura». / A. S. Kowalczyk. – Wrocław : Wydawnictwo Dolnośląskie, 1999. – 367 s.

Подано до редакції 05. 11. 2012 р.

Pasova Tetyana. The special aspects of editorial policy of the Polish journal «Kultura»/«Culture» on the Ukrainian-Polish reconciliation.

The article investigates the features of editorial policy on the example of the Polish journal «Kultura»/«Culture», published in exile in the period from 1947 to 2000. So called Eastern question, which was considered by the journal as an important component of the Ukrainian-Polish reconciliation was given as an example.

Keywords: the line of the journal «Kultura»/«Culture», editorial policy, the Ukrainian-Polish mutual understanding, publicistic discourse.

Пасова Т. А. Особенности редакционной политики польского журнала «Культура» в отношении украинско-польского взаимопримирения.

В статье рассматриваются особенности редакционной политики на примере польского журнала «Культура», выходившего в эмиграции в период с 1947 по 2000 гг. В качестве примера приводится «восточный» вопрос, важной составляющей которого журнал считал украинско-польское взаимопримирение.

Ключевые слова: линия журнала «Культура», редакционная политика, украинско-польское взаимопонимание, публицистический дискурс.